

Рэцэнзіі

J. Kamieniecki. **Szymon Budny: Zapomniana postać polskiej Reformacji**. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002. 192 s. (Historia literatury).

Я. Камянецкі. Сымон Будны: Забытая постаць польскай Рэфармацыі. Уроцлаў: Выдавецтва Уроцлаўскага ўніверсітэта, 2002. 192 с. (Гісторыя літаратуры).

Сымон Будны, выдатны тэалаг і філолаг свайго часу, пакінуў багатую спадчыну - арыгінальныя і перакладныя тэксты розных жанраў на некалькіх мовах - старабеларускай, польскай, лацінскай. Да апошніх часоў яны былі мала вывучаны (s. 7), і гэты недахоп ліквідуе цікавая праца маладога польскага навукоўца Яна Камянецкага з Уроцлава.

У сваёй працы даследчык сканцэнтраваны на вывучэнні здабыткаў Буднага ў галіне тэалогіі і філалогіі. Для разгляду ён выбраў Нясвіжскі катэхізіс, лацінамоўны ліст Буднага да швейцарскага кальвініста Генрыха Булінгера, польскамоўны пераклад твора Св. Юстына «Dialogus cum Tryphone Judaeo» («Размовы з Трыфонам юдзеём»), біблейныя пераклады Буднага (разглядаецца ў асноўным Нясвіжская біблія), два пазнейшыя палемічныя трактаты Буднага: «O przedniejszych wiary chrystyjańskiej artykulech» («Пра важнейшыя артыкулы хрысціянскай веры») і «O urządzie miecza użiwajacym» («Пра ўрад, што ўжывае меч»). Усе яны, апроч Нясвіжскага катэхізіса, маюць крытычныя публікацыі.

Праца Я. Камянецкага складаецца з уступу, шасці раздзелаў, заключэння, бібліяграфіі і індэкса імёнаў. Аднак паводле аб'ёму і ўвагі аўтар сканцэнтраваны на разглядзе кірылічнага катэхізіса Буднага (Нясвіж, 1562) і яго біблейных перакладах на польскую мову, галоўным чынам, усёй Бібліі (Нясвіж; Лоск, 1572). Першы твор найбольш глыбока характарызуе Буднага як тэолога, а другі - як філолага (s. 169-170).

Даследчык прыводзіць (s. 172-184) вялікую бібліяграфію (каля 250 назваў), але ва ўступе вельмі каратка характарызуе толькі асобныя працы (s. 7-9): у прыватнасці, крытычна ацэньвае савецкія працы Я. Парэцкага і С. Падокшына як неабгрунтаваныя матэрыялам у той частцы, дзе яны паказваюць Буднага як выразніка перадавых сацыяльных поглядаў і носбіта беларускай нацыянальнай свядомасці (s. 9). На жаль, польскаму даслед-

чыку засталася невядомай праца І. Саверчанкі 1993 г., прысвечаная якраз разгляду тэалагічнага і філалагічнага даробку Буднага.

Не вядома, калі і дзе нарадзіўся Сымон Будны, дзе атрымліваў адукацыю, якія краіны наведваў. Большасць польскіх даследчыкаў мяркуюе, што Будны паходзіў з Паўночнай Мазовіі (так сцвярджаў яшчэ пратэстанцкі гісторык XVII ст. Хрыстафор Сандый), дзе з XVI ст. вядома вёска Буднэ, і вучыўся ў Кракаўскім універсітэце, дзе на той час выкладаліся біблейныя мовы (s. 11-13). Паколькі надзейных доказаў гэтай гіпотэзе так і не было прыведзена, Я. Камянецкі пакідае яе пад пытаннем. Але ён не спяшаецца аддаць перавагу і іншай думцы некаторых беларускіх, польскіх і расійскіх даследчыкаў, якія звязваюць паходжанне Буднага з Беларуссю (s. 14-15).

Назіранні сведчаць, што польская мова Буднага мае шмат усходнеславянскіх рыс, тады як ніводнага надзейнага мазурскага элемента (ці іншага польскага дыялектызма) у яго творах пакуль не адшукана. Калі ўлічыць, што адпачатку ён пісаў кірыліцай і добра валодаў старабеларускай мовай, у дадатак няблага ведаў царкоўнаславянскую мову і быў знаёмы з праваслаўнай абраднасцю і дагматыкай (хаця і не глыбока, гл. s. 57), то беларускае паходжанне Буднага становіцца больш верагодным, чым пра польскае.

У працы Я. Камянецкага ўпершыню падрабязна разглядаецца склад і змест Нясвіжскага катэхізіса, што падзелены на чатыры Часткі, у якіх тлумачыцца Дэкалог, вызнанне веры, малітва Гасподня і сакраманты (s. 25-37). Твор адлюстроўвае дагматыку і этыку кальвінізму (s. 27-37). Я. Камянецкі асобна даследуе філалагічны аналіз Буднага і формы яго экзегезы Бібліі ў катэхізісе (s. 37-47), а таксама спосабы аргументацыі кальвінскай тэалогіі ў творы (s. 47-58). Назіранні над мовай катэхізіса (s. 59-63) носяць фрагментарны характар і нічога не дадаюць да ўжо вядомых звестак.

Катэхізіс прызначаўся праваслаўным чытачам, перш за ўсё святарам (s. 56). Пазней езуіт Антон Сялява сведчыў, што твор Буднага на Беларусі быў папулярным сярод праваслаўнага духавенства (s. 64-65, 69), і толькі адукаваны маскоўскі эмігрант старац Арцём спрачаўся з Будным, выкрываючы яго погляды ў сваіх лістах (s. 66-68). Як сцвяр-

джае даследчык, Нясвіжскі катэхзіс быў перакладзены на польскую мову (Нясвіж, 1563), а паэтычныя фрагменты з яго трапілі да польскамоўнага канцыяналу (Нясвіж, 1564).

Коротка разгледзеўшы два творы 1563 г. - лацінамоўны ліст Буднага да швейцарскага тэолага-кальвініста Генрыха Булінгера (s. 71-77) і першы перакладчыцкі вопыт Буднага-дзялога раннехрысціянскага апалагета «Justyna filozofa i męszennika rozmowa z Tryfonem Żydem» («Размова філосафа і мучаніка Юстына з юдзеям Трыфонам»; Нясвіж, 1563), над якім Будны працаваў супольна са сваім веравызнаўцам Лаўрэнсам Крышкоўскім, даследчык пераходзіць да разгляду біблейных перакладаў Буднага. Я. Камянецкі пачынае з нарыса еўрапейскіх традыцый у гэтай галіне (s. 87-92), коротка характарызуе польскія пераклады Бібліі (s. 91-93), стан навуковай крытыкі тэксту ў XVI ст. (s. 102-105) і больш дэталёва - каталіцкую і пратэстанцкую экзегезу (s. 95-102). На такім фоне ён разглядае крыніцы Буднага, спрабуючы высветліць, якім выданнем яўрэйскага і грэчаскага тэксту мог карыстацца Будны (s. 105-107). Даследчык сцісла адзначыў найбольш прыкметныя асаблівасці мовы перакладу: іншамоўную інтэрферэнцыю (у т. л. лексічныя і сінтаксічныя паўторы пад яўрэйскім уплывам), пераклад ці транскрыпцыю ўласных імёнаў, стварэнне неалагізмаў, непаслядоўнасць у перадачы некаторых рэалій (s. 107-113), напрыканцы ён прасачыў іх праявы на прыкладзе кн. Руф. Усе гэтыя асаблівасці перакладу Буднага дэталёва былі вызначаныя ў вялікім даследаванні Л. Машыньскага 1994 г., працы якога Я. Камянецкі згадвае.

Уласным даследаваннем Я. Камянецкага стаў разгляд тэхнікі перакладу Будным біблейнай пазіі псалмоў (s. 114-119). Насуперак традыцыі Будны ні перакладам, ні размяшчэннем тэксту, ні ў заўвагах на маргінесе ніяк не адзначыў, што гэтая біблейная кніга мае паэтычны характар. Імкнучыся да даслоўнага перакладу, Будны не ўлічваў паэтычнай вобразнасці псалмоў, і таму некаторыя яго выразы малазразумелыя або гучаць ненатуральна (s. 116). Даследчык таксама адзначае і большую залежнасць перакладу ад царкоўна-славянскага Псалтыра, чым ад лацінскай Вульгаты (s. 118-119). Шмат увагі Я. Камянецкага прызначана экзегезе Буднага-біблейскага, які канцэнтраваны вакол хрысціянскіх, трынітарных і эклезіяльных пытанняў (s. 119-129). Асобны раздзел прысвечаны разгляду рэцэпцыі бібліейскіх Буднага, уплыву яго перакладаў на іншыя (s. 130-135). У апошнім раздзеле аналізуецца два буйныя творы Буднага - палемічна-тэалагічны трактат «Пра важнейшыя артыкулы хрысціянскай веры» (Лоск, 1576) і грамадскі трактат «Пра ўрад, што ўжывае меч» (Лоск, 1583). Першы твор грунтуецца галоўным чынам на філалагічнай аргументацыі і фактычна яго можна разглядаць як каментар да выбраных месцаў Бібліі, якую перакладаў Будны (s. 143). Жанр гэтага трактата даследчык вызначае як вызнанне веры з апалогіяй (s. 138-139), якая мусіла служыць зборнікам ведаў для анты-трынітарнай палемікі (s. 150-151). Падрабязна

Я. Камянецкі даследуе метады Буднага ў аргументацыі, падборы і цытаванні крыніц, філалагічным аналізе (s. 139-145). Трактату ўласцівыя гутарковая мова (нават з прыказкамі і прымаўкамі), іронія і сарказм пры характарыстыцы апанентаў, а таксама ўсходне-славянскія рысы ў мове (s. 146).

Крыху іншая манера - больш спакойная, лагічная і нават уважлівая - характэрная другому трактату «Пра ўрад, што ўжывае меч» (s. 153-166), які раскрываў ўвагу біблейскага і філалага Буднага да сацыяльных пытанняў (s. 17, 164-165). З'яўленне гэтага твора было выклікана палемікай з часткай сваіх адзінаверцаў, якія адмаўлялі неабходнасць свецкай улады і прыватнай уласнасці. Будны грунтуецца на філалагічным аналізе біблейных тэкстаў (s. 154-157, 165), апелюе да аўтарытэтаў (айцоў царквы, пратэстанцкіх аўтараў, старажытных пісьменнікаў); мове гэтага трактата таксама ўласцівы рутэнізмы і чэхізмы (s. 160-161).

Я. Камянецкі дэманструе добрае веданне біблейных моў і (пераважна) заходніх крыніц, ён актыўна падае цытаты на розных мовах (і асабліва на лаціне), у т. л. кірылічным, грэчаскім і яўрэйскім шрыфтом. Аднак тэалагічная падрыхтоўка ў даследчыка пераважае над філалагічнай. Насуперак сваёй назве, праца Я. Камянецкага сканцэнтравана не на разглядае жыцця і дзейнасці Сымона Буднага і тым больш «польскай Рэфармацыі», а на аналізе асноўных яго твораў у кантэксце тагачаснай філалагічнай культуры Еўропы. Адсюль частыя адхіленні, незбалансаванасць кампазіцыі, некаторая фрагментарнасць выкладу, што стварае ўражанне павярхоўнасці, крыху цяжкавагавы стыль. Пры ўсім тым праца Я. Камянецкага будзе цікавай і карыснай як беларускім вучоным, так і студэнтам розных гуманітарных галін.

I. П. Клімаў,

кафедра беларускай філалогіі
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў

Латиноязычные риторикi на Беларуси: Полоцкий трактат «О риторическом искусстве... 1788, 1799 годов издания» / Вступительная статья, подготовка текста, перевод и комментарии И.Б. Кравчук, редакторы перевода В.М. Волощук, М.В. Волощук. Мн.: РИВШ, 2006. 368 с.

Рецензируемая работа - значительное событие в культурной жизни Беларуси. В разных странах издаются и изучаются риторические трактаты прошлого, что является результатом не столько сугубо академического интереса, сколько признанием креативного потенциала тех идей, которые разрабатывались в риторике на протяжении всех веков. Как известно, в конце XVI в. в ряде белорусских городов возникли иезуитские школы, которые функционировали вплоть до XVIII в. За это время в Беларуси сложилась богатая латиноязычная литература, в том числе и по риторике. Однако история латиноязычных риторик еще не написана.